

УДК 373.2.015.31:17

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250374>

ЛЕСЯ ПЕТРЕНКО

ORCID: 0000-0002-7602-8005

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Розкрито засадничі ідеї виховання духовності й моралі в народній педагогіці та етнопедагогіці. Проаналізовано погляди видатних українських педагогів на духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано вплив християнських традицій на духовно-моральний розвиток особистості. Виділено провідні компоненти духовно-морального виховання. Висвітлено форми роботи з дітьми у закладах дошкільної освіти, визначено напрями духовно-морального виховання. Обґрунтовано актуальність духовно-морального виховання дітей дошкільного віку.

***Ключові слова:** виховання, духовність, моральність, загальнолюдські, національні цінності, народна педагогіка, етнопедагогіка.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні, соціально-економічні зміни в суспільстві привели до негативної трансформації світогляду молоді, появи таких аморальних явищ як злочинність, нетерпимість, несправедливість, споживацькі прояви свідомості, бездуховність і аморальність. Нестабільність духовно-моральної атмосфери в суспільстві обумовила особливу гостроту проблеми формування духовних цінностей і моральних пріоритетів у житті дитини. Поняття чуйності, милосердя, співчутливості, співпереживання, совісті, потреба творити добро повинні бути ключовим орієнтиром у реалізації одухотвореної життєстверджуючої моделі особистості.

Позитивне вирішення поставленого завдання можливе за допомогою такого компоненту освіти як виховання. У виховному процесі особливе місце займає робота по формуванню духовно-моральних цінностей особистості, яку необхідно вести від народження дитини. Тому вихованням особистості слід займатися з раннього віку в сім'ї та дошкільному закладі (Кузьмінський, 2006, с. 50).

Саме дошкільний вік сприяє появі у дитини моральних норм, оскільки діти відкриті до сприйняття моральних чеснот добра, справедливості, проявів уваги, чуйності, любові, уміння поділитися радістю з друзями. Моральні цінності за допомогою батьків, вихователів дошкільних закладів перетворюються в норми моральної поведінки. Дошкільний вік слугує фундаментом, на базі якого формуються духовні цінності, засвоюються моральні правила, торується шлях до духовно-морального оздоровлення суспільства. Дошкільна освіта започатковує виховання особистості як процес формування соціально важливих рис, що вимагає вибору оптимальних педагогічних технологій.

В Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що дошкільний вік – це базовий етап фізичного та духовного розвитку. Завданням закладу дошкільної освіти є «забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб», тому одним з ключових завдань дошкільної освіти є формування, починаючи з раннього дитинства, загальнолюдських, національних, моральних цінностей, ідеалів, навиків, переконань, почуттів, що сприятиме вихованню духовної культури дитини і тим самим визначатимуться нові орієнтири розвитку суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Тема духовно-морального розвитку й виховання дітей дошкільного віку була в центрі уваги багатьох зарубіжних дослідників, в тому числі Я. А. Коменського, І. Песталотці, Ж.-Ж. Руссо, М. Монтессорі та інших. Свої погляди на проблему духовно-морального виховання дітей дошкільного віку піднімали вітчизняні вчені часів Української Революції 1917–1921 рр., зокрема Г. Ващенко, В. Дурдуківський, В. Зеньковський, Я. Мамонтов, О. Музиченко, І. Огієнко, С. Русова, Я. Чепіга. Важливе значення у вирішенні питання духовно-морального виховання дітей мають філософські погляди Г. Сковороди, Т. Шевченка, К. Ушинського. Сучасні вчені І. Бех, В. Ворожбит, І. Сіданіч, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Т. Тхоржевська, Т. Усатенко, Н. Химич розкривають у своїх працях ідею взаємодії сімейного та суспільного виховання, відродження християнських моральних цінностей, впливу ідей народної педагогіки та етнопедагогіки на формування духовності і моральних норм у свідомості дітей.

Ретельне вивчення праць вище названих науковців показало, що автори велику увагу приділяють розробці взаємозв'язку основних ідей духовно-морального виховання народної педагогіки та етнопедагогіки, досвіду

видатних українських педагогів першої половини ХХ ст. з діяльністю батьків та вихователів закладів дошкільної освіти по формуванню духовних цінностей та акцентуванню уваги на прищепленні позитивних моральних правил, норм поведінки дитини.

Прояви кризових явищ свідчать про актуальність проблеми духовно-морального виховання і необхідність об'єднання зусиль батьків, вихователів та педагогів закладів дошкільної освіти, суспільства у пошуку шляхів відродження духовності та моралі у дітей.

Метою статті – є виокремлення основних напрямів духовно-морального виховання дітей на основі педагогічних надбань народної педагогіки, відомих українських вчених першої третини ХХ ст. та вимог сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХІ століття Україна проходить складний етап політико-економічних трансформацій, який супроводжується негативними кризовими проявами падіння традиційних моральних і духовних цінностей, їх деформацією. Поняття добра, милосердя, співчуття, доброчинності, чуйності знецінені, панування культу «легких» грошей веде до проявів насильства, байдужості, агресивності, жорстокості, беззаконня. Якщо під негативний вплив попадає дитина з раннього віку, то на протипагу таким проявам актуальним є переосмислення ціннісних орієнтирів виховання, перегляд моральних категорій, норм.

Наукове вирішення назрілих проблем духовно-морального виховання можливе за умови звернення до духовної спадщини українського народу – народної педагогіки, етнопедагогіки та теоретичного й практичного досвіду національного виховання відомих представників минулих поколінь,

В основу духовно-морального виховання особистості народна педагогіка поклала виховання гуманних якостей, високих моральних норм, духовних цінностей, твердого характеру та сили волі, культури поведінки, що є нагальною потребою сьогодення. Як стверджує дослідниця Н. Рогальська, народна педагогіка в своїй основі важливого значення надавала формуванню моралі людини, яка ґрунтувалася на вірі в Бога, любові до оточуючих, ближніх, «смирності, працелюбності, правдивості, пошані до старших і батьків» (Рогальська, 2013, с. 172).

Дослідники історії Київської Русі, руських князівств, часів визвольного козацького руху підкреслюють, що головним лейтмотивом виховання дитини було формування її моральних норм поведінки: виховання доброти, чуйності, співчуття, послуху старших, пошани до них, не вчитися перебивати, коритися їм, до менших і ровесників проявляти любов. Найвищим критерієм виховного ідеалу вважалася здатність любити свою Батьківщину і мати готовність боронити себе, свою родину, рідну землю від ворогів, бути готовим віддати життя за її свободу. Отже, на основі аналізу надбань української народної педагогіки в царині морального виховання, нами виокремлено такі напрями: по-перше, «це побутове виховання малої дитини засобами відповідної організації її побуту», коли дитину привчають до навиків культури, правил спілкування з дітьми та людьми старшого віку; по-друге, «це звичаєве виховання дітей, яке прилучало їх до звичаїв, обрядів і традицій як вияву високої духовної культури українського народу»; по-третє, особливу увагу приділяли «формуванню громадянськості, лицарської честі, шляхетних якостей молоді» (Рогальська, 2013, с. 173).

Наукове вирішення сучасних проблем духовно-морального виховання дітей неможливе без вивчення внеску, зробленого відомими українськими вченими-педагогами першої третини ХХ ст., які у формуванні світоглядних засад духовності і моралі опирались на ідеї народної педагогіки та етнопедагогіки.

Зокрема, Г. Ващенко, В. Зеньковський, І. Огієнко, С. Русова, Я. Чепіга та інші педагоги надавали великого значення духовно-моральному вихованню дітей. На основі історико-педагогічного пошуку та ретроспективного аналізу проведено вивчення духовної спадщини відомих науковців в період національного відродження освітніх інституцій і виокремлено напрями виховання дітей.

Стрижневим напрямом духовно-морального виховання дітей виступав національний чинник: пробудження національної свідомості, світогляду, прищеплення любові до рідної мови; провідним напрямом виховання духовності вважалось сімейне виховання. Особливу увагу у формуванні духовно-моральних цінностей відводилась релігійному вихованню. Розвиток духовності й моральності шляхом освіти одностайно підтримували педагоги першої третини ХХ століття. Смісловий зміст понять «духовність» і «моральність» будувався на досягненнях здобутків культури, яка орієнтувала людину на універсальні цінності Істини, Добра, Краси формувала вольові, інтелектуальні риси, моральний тип і норми поведінки.

Г. Ващенко, В. Дурдуківський, С. Русова, Я. Чепіга та інші педагоги залучали дітей до національної культури, вивчення рідної мови, історії, географії України, історії свого краю, вивчення пісенної творчості, фольклору, мистецтва. Виокремлюючи в етнопедагогіці такий напрям виховання як побутовий, який головну роль у моральному вихованні відводив матері, зазначимо, що відомий український педагог Г. Ващенко високо цінував роль матері у житті дитини. Учений наголошував, що духовно-моральне виховання з перших днів народження проводиться через виховання любові до близьких людей, оточення, серед якого дитина живе, прив'язаності до рідного дому, рідної природи, друзів, з якими дитина грається. Маленьких дітей треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити небо, квіти, дерева, різних тварин. Все це залишить в дитячій душі яскраві спогади і закладе основи любові до рідної природи, рідного дому, рідної землі.

Відомо, що найближчою людиною для дитини є її мати. Любов до неї закладає основи любові до всього, в тому числі і до Батьківщини. Тому поведінка матері відіграє ключову роль у вихованні патріотизму. Любов матері повинна бути розумною, інстинктивний бік має поступитись перед духовним.

Потужним фактором приемних вражень для малої дитини є колискова пісня матері. Особливе значення «у вихованні має моральна атмосфера, що панує в родині» (Ващенко, 1954, с. 18). Шкідливий вплив на формування характеру дитини мають сварки батьків, постійне невдоволення життям, скарги. І навпаки, доброзичливі стосунки між батьками, спокій і злагода благодійно впливають на утвердження в дитини любові до батьків, яка є основою патріотизму, виховання свідомої любові до України. Українська дитина в 3–4 роки повинна мати певні знання про Україну, її столицю, своє місто чи село.

Присутність матері пов'язувалась з лагідністю, любов'ю, щирістю. Роль батька асоціювалась зі стриманістю, вимогою дотримання слова, відповідальністю за виконання доручень, засвоєнням певних трудових навиків та умінь, формуванням потреби вести у майбутньому трудовий спосіб життя.

Г. Ващенко надавав великого значення релігійному вихованню дітей, підкреслюючи його вплив на формування моральних почуттів дітей: «особливо велике значення у вихованні молоді мають святочні традиції. Урочиста вечір перед Різдом і Водохрещем, повні краси колядки і щедрівки, Великодні звичаї та інші – все це залишає свій благодатний слід навіть у душі немовляти» (Ващенко, 1957, с. 221).

Вважаємо за доцільне зазначити, що могутню роль у культурному житті народу відіграє рідна мова (Ващенко, 2000, с. 315). Діти з великою охотою слухають віршички, казки, які залишають у їхній душі яскраві, веселі образи, викликають сильні почуття. Цю любов до казок слід використовувати з метою виховання любові до Батьківщини, – зазначав педагог. За переконанням Г. Ващенка, вплив мови на виховання дитини посилюється у поєднанні з музикою, народними піснями, іграми, що своїм змістом і формою будуть виховувати любов до Батьківщини (Ващенко, 1957, с. 101). Гра розвиває у дітей уяву, творчі здібності, участь в іграх прищеплює навик організованості, дисциплінованості, розвиває допитливість, кмітливість, її роль у вихованні любові до Батьківщини особлива. Пісня, гра мають найбільший вплив на психіку дитини тоді, коли вона живе у товаристві близьких дітей. Товариші допомагають успішній соціалізації дитини, у них розвивається свідомою любов до друзів, яка згодом пошириться на цілу націю.

Отже, «несвідома любов до Батьківщини і полягає в тому, що людина органічно зростається з рідною природою, своїми земляками, в першу чергу зі своєю родиною й сусідами, з національними традиціями, світоглядом і мовою» (Ващенко, 1957, с. 133). Основи такого духовно-морального виховання закладаються у родині.

Г. Ващенко акцентує, що дитячий вік є особливо сприятливий для духовно-морального виховання особистості і, зокрема, патріотичного виховання, виховання любові до Батьківщини. Саме у сім'ї закладаються основи духовно-морального та національного виховання шляхом розвитку у дітей мови, читання казок, проведення ігор, слухання музики.

С. Русова в кінці XIX –початку XX століття висловлювала педагогічні ідеї, що ґрунтувалися на християнських цінностях. На її переконання «в дітях є інстинкт релігії», релігійне почуття починає розвиватися у дитини дуже рано, коли в її душі з'являється ідеал, з яким вона порівнює свої думки, вчинки, наділяє цей ідеал рисами милосердя, любові, правди і намагається «якомога ближче стати до цього майже реального ідеалу» (Русова, 1996, с. 40).

Вчена зазначала, що вихователі закладів дошкільної освіти повинні ставитись до всіх вимог, потреб, запитів дитини уважно, не вносити у справу виховання свої суб'єктивні судження, а «сприяти найвищому моральному розвитку дитини» (Русова, 1996, с. 37). Поради С. Русової, як згусток виховної мудрості, актуальні й доречні для нашого часу. Ми погоджуємося з її поглядами, що виховання – це «лише зусилля зв'язати наше тимчасове, буденне, матеріальне з чимось вічним, величним, абстрактним» (Русова, 1996, с. 152).

Відомий український учений, філософ, церковний і державний діяч В. Зеньковський сутність духовно-морального виховання характеризував, виходячи із ідей християнського учення, вважав його ключовим напрямом виховання. Він розробив вікову періодизацію формування духовних і моральних цінностей дитини, підкреслював, що найкращим періодом для формування моральної свідомості у дітей є вік другого дитинства (від 5,5–7 до 11,5–13 (у дівчаток раніше)).

У розвитку духовного життя дитини В. Зеньковський покладав велику відповідальність на педагога, який повинен добре знати психологічні особливості кожної дитини, вміти «передбачати» не тільки її обдарованість, здібності, але і «логіку її зростання духовного» (Зеньковський, 2004, с. 25). Головне завдання у духовно-моральному вихованні дітей педагог вбачав у збереженні в дитини образу Божого, а значить і духовних цінностей та глибокому удосконаленні духовних і моральних констант.

До питань духовно-морального виховання долучався видатний український педагог, релігійний діяч, державотворець І. Огієнко. Він очолював Міністерство освіти уряду Директорії та Міністерство віросповідань. Національний чинник у його діяльності відіграв державотворчу роль: міністерство освіти під його керівництвом ухвалило закони про українізацію середніх шкіл, відкриття нових українських гімназій;

Міністерство віросповідань закликало церковних служителів виголошувати проповіді, проводити церковну службу, читання Біблії, співи лише українською мовою.

Вагомий унесок у розвиток духовно-морального виховання дітей зробив І. Огієнко на кожному із виокремлених нами напрямів: сімейного виховання, прилучення досягнень культури до духовно-морального виховання, релігійному напрямі. Вчений розглядав релігійний напрям у широкому плані, сприймав релігію як духовну діяльність кожної особистості, яка сприяла збереженню національних цінностей народу, рідної мови, народних традицій, вірувань, звичаїв, вихованню у дітей почуття любові до Бога, до ближніх, до культури свого народу, до її природи, до Батьківщини. І. Огієнко вбачав у духовно-моральному вихованні інструмент для формування духовних і моральних цінностей.

Таким чином, духовно-моральне виховання у спадщині педагогів першої третини ХХ століття здійснювалось як: національне виховання; родинне виховання; релігійне виховання; розумове виховання; естетичне виховання. Духовно-моральне виховання виходило із основ християнського вчення, передбачало розвиток національного чинника, формування національних цінностей, моральних якостей, духовної направленості.

Українське суспільство нині переживає докорінну зміну підходів до виховання та системи освіти, переорієнтовується на виховання особистості. Національна доктрина розвитку освіти, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» визначили основні напрями виховання особистості: формування національних і загальнолюдських цінностей, виховання молоді на духовно-моральних цінностях українського народу, його національно-культурних традицій.

Питання духовно-морального виховання особистості дитини дошкільного віку привертає увагу таких дослідників, як І. Бех, А. Богуш, Ю. Руденко, І. Сіданіч, В. Суханова, О. Сухомлинська та ін., які зазначають, що основна мета духовно-морального виховання досягається формуванням у дітей високої духовності, моральних норм поведінки, чесності, доброти, милосердя, любові.

Без об'єднання зусиль батьків, вихователів закладів дошкільної освіти, держави, без звернення до християнських духовно-моральних цінностей подолати глибоку кризу духовності й моралі, яка, як іржа, роз'їдає душі дітей, буде неможливо. Тим більше, як стверджує О. Сухомлинська, християнські цінності не асоціюються тільки з релігією, а «почали сприйматися як універсальні моральні настанови християнської цивілізації в культурологічному її вимірі, набули абсолютного, загальнолюдського характеру» (Сухомлинська, 2003, с. 5).

Під час реалізації духовно-морального виховання дітей дошкільного віку ми зосереджуємося на таких напрямках: національно-патріотичне; громадянське виховання; родинне виховання; трудове виховання; естетичне виховання; екологічне виховання.

Перший і найголовніший шлях у вихованні дітей дошкільного віку – створення атмосфери любові, сімейного затишку, довіри, розуміння дитини батьками вдома. Сімейні цінності є незамінним компонентом духовно-морального виховання дітей. Любов матері, авторитет батька наповнюють дитину особливими почуттями, допомагають зрозуміти всі потреби дитини з перших днів, формувати в неї моральні уявлення, моральні почуття, моральні норми життя. Практика роботи з батьками дозволяє стверджувати, що родина є слабким ланцюгом у духовно-моральному вихованні дітей. Як підкреслює Н. Химич: «більшість батьків не розуміють, що саме в дошкільному віці відбувається засвоєння духовно-моральних ідеалів і зразків поведінки через наслідування. Тому необхідно допомогти батькам з'ясувати, що передусім у родині повинні зберігатись і передаватись моральні й духовні звичаї та цінності, накопичені попередніми поколіннями, що саме батьки мають слугувати ідеальним зразком для наслідування прикладу високоморальної поведінки, а також, що саме батьки несуть відповідальність за якісне духовно-моральне виховання дітей (Химич, 2013, с. 6; Ващенко, 1999, с. 223).

Другий шлях духовно-морального розвитку дошкільнят – це відвідування ними дитячих садочків. Важливою формою духовно-морального виховання дітей у дошкільному закладі є тематичні заняття, які покликані розвивати уяву дітей, їх мислення, почуття, активність. В ході занять за допомогою порівняння, тлумачення понять аналізу, виконання групових і індивідуальних завдань, ведення діалогу, коли діти самостійно висловлюють свої судження, формуються навички, уміння.

Актуальними формами роботи духовно-морального виховання виступає читання художніх творів, коли за допомогою аналізу можна дати оцінку поведінки казкових героїв, їх вчинкам, виокремити позитивні і негативні риси характеру. Сюжетна лінія твору дозволяє привертати увагу дітей до проблеми співчуття, любові до ближнього, відповідальності за його долю, справедливості, чесності, мудрості, гідності, краси, тобто до загальнолюдських цінностей, які є базовими у духовно-моральному вихованні.

Шляхом спостереження, вмілого спрямування зусиль дитини вихователь закладу дошкільної освіти вчить дитину перемагати шкідливі звички, інстинкти, виховувати такі навички як охайність, уважність, скромність, моральні й соціальні якості: чуйності, стриманості, терпимості, наполегливості, поваги до старших. Такі звички і якості характеру у дошкільному віці доцільно виховувати у процесі гри, виконання певних видів праці шляхом спілкування.

У процесі гри дитина переживає різні моменти: радості, успіху, задоволення, любові, смутку, поразки, реалізовує потребу в утвердженні свого авторитету серед дітей, поваги, розуміння; проявляє ініціативу, творчість, розвиває фантазію, навик самооцінки, здатність до співчуття, прихильності до невпевненої в собі дитини. Гра допомагає розвинути навик комунікабельності, прагнення дружити з дітьми, хоча іноді допомагає розглядіти такі негативні явища як дитячі ревності та заздрість. Позиція дорослого, урівноважений емоційний стан, спокій, співчуття, довіра, роз'яснення допомагають дитині відчувати віру в себе, здатність подолати самотійно погані звички. Духовні цінності засвоюються дітьми завдяки їх активній участі у проведенні свят, в час читання книг, вивчення пісень, відвідування служби в церкві.

Народна мораль засвоюється дітьми завдяки вміло організованому залученню у працю, привчання до побутових видів діяльності, ретельності їх виконання, виробленні навиків надання допомоги слабшому, умінь прийняти допомогу від товариша, бути доброзичливим, уважним, терпимим до думки іншої дитини. Мораль народу (совість, правдивість, гідність, справедливість, чесність тощо) стає частиною життя дитини, формує навик, стає його сутністю, характером.

Наступним компонентом в ієрархії духовно-моральних цінностей виступають національні цінності, такі як патріотизм, любов до свого краю, до своєї Батьківщини, національної гідності. Дитині дошкільного віку потрібно показати красу свого краю, розповісти легенди, міфи про їхню місцевість, історію людей, якими пишається їхня земля. Потрібно проводити екскурсії містом, селищем, розповідати про пам'ятки архітектури, про героїв, на честь яких названі вулиці.

В доступній формі слід ознайомлювати дітей з таким компонентом духовно-морального виховання як громадянські цінності, що надають людині права і свободи та обов'язки перед іншими людьми. Формування громадянських цінностей відбувається шляхом проведення тематичних занять, де через ознайомлення дітей з традиціями, обрядами, народною творчістю діти ознайомлюються з державними і національними символами, вчать шанувати їх, гордитися ними.

Ознайомлюючи дітей з духовно-моральними зразками, педагогу в першу чергу слід використовувати наявний досвід дитини та уважно стежити за власною позицією, щоб слова вихователя співпадали з його діями, вчинками, оскільки це є важливим мотивом для розвитку дитини. Саме з дошкільного віку відбувається становлення системи духовно-моральних цінностей, що згодом стане внутрішнім стрижнем особистості.

Успішність духовно-морального виховання дітей дошкільного віку залежить від єдності дій сім'ї, працівників закладів дошкільної освіти, держави по реалізації компонентів виховання за допомогою активних форм роботи з дітьми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проблема духовно-морального виховання особистості займає в педагогічній науці особливо важливе місце, адже духовність і моральність кожної людини є запорукою духовно-морального очищення суспільства. Засвоєння уроків духовності й моралі в період дошкільного дитинства закладає основи духовно-моральної свідомості, моральних норм і почуттів, правил моральної поведінки, які визначають подальше становлення і вдосконалення дитячої особистості. Особлива роль у духовно-моральному становленні, розвитку і вихованні дитини належить батькам, вихователям, які повинні створити відповідні умови до залучення дитини до духовних цінностей і моральних норм.

У проведеному дослідженні з'ясовано, що в народній педагогіці поширеними були такі напрями духовно-морального виховання дітей: побутове, звичаєве, громадянське виховання. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку за спадщиною видатних педагогів першої третини ХХ століття здійснювалося за такими напрямками: національне виховання; родинне виховання; релігійне виховання; розумове виховання; естетичне виховання). Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі є пріоритетним напрямом гармонійного розвитку особистості. Виховання дітей спирається на певну систему цінностей як то: загальнолюдські, національні, громадянські і здійснюється за такими напрямками: національно-патріотичне, громадянське виховання; родинне виховання; трудове виховання; естетичне виховання; екологічне виховання.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів визначеної проблеми і потребує подальшого дослідження нових ефективних форм і методів формування духовного розвитку особистості.

Список використаних джерел

- Ващенко, Г. (1957). *Виховання волі і характеру* (Ч. 2). Боффало; Мюнхен: Вид-во Спілки української молоді.
- Ващенко, Г. (1999). *Виховання волі і характеру*: підручник для педагогів. Київ: Школяр.
- Ващенко, Г. (1954). *Виховання любові до Батьківщини (націоналізм й інтернаціоналізм)*. Лондон. Взято з <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12319/file.pdf> (дата звернення: 19.03.2019).
- Ващенко, Г. (2000). *Твори* (Т. 4: Праці з педагогіки). Київ: Школяр.
- Зеньковський, В. В. (2004). *Педагогіка*. Клин: Фонд «Християнська жизнь».
- Кузьмінський, А. І., Омеляненко, В. Л. (2006). *Педагогіка у запитаннях і відповідях*: навч. посібник для вузів. Київ: Знання.

- Про дошкільну освіту*: Закон України від 01.01.2021 № 2628-III. Взято з <https://zakon.help/law/2628-III>
- Рогальська, Н. (2013). Основні напрями морального виховання дітей в етнопедagogіці українського народу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 45, 171-177. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_45_27
- Русова, С. (1996). *Вибрані педагогічні твори*. Київ: Освіта.
- Сухомлинська, О. (2003). Формування духовності особистості на основі християнських цінностей. *Директор школи*, 1 (24), 4-6.
- Химич, Н. Є. (2013). Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях в позашкільному закладі освіти. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Психологія і педагогіка*, 23, 283-289. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_23_34

References

- Khymych, N. Ye. (2013). Dukhovno-moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku na khrystyianskykh tsinnostiakh v pozashkilnomu zakladi osvity [Spiritual and moral education of preschool children on Christian values in an out-of-school educational institution]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Psykholohiia i pedahohika [Scientific notes [National University "Ostroh Academy"]. Psychology and pedagogy]*, 23, 283-289. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_23_34 [in Ukrainian].
- Kuzminskyi, A. I., & Omelianenko, V. L. (2006). *Pedahohika u zapytanniakh i vidpovidiakh [Pedagogy in questions and answers]: navch. posibnyk dlia vuziv*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Pro doshkilnu osvitu [About preschool education]*: Zakon Ukrainy vid 01.01.2021 № 2628-III. Retrieved from <https://zakon.help/law/2628-III> [in Ukrainian]
- Rohalska, N. (2013). Osnovni napriamy moralnoho vykhovannia ditei v etnopedahohitsi ukrainskoho narodu [The main directions of moral education of children in ethnopedagogy of the Ukrainian people]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly [Psychological and pedagogical problems of rural school]*, 45, 171-177. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_45_27 [in Ukrainian]
- Rusova, S. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
- Sukhomlynska, O. (2003). Formuvannia dukhovnosti osobystosti na osnovi khrystyianskykh tsinnostei [Formation of spirituality of the person on the basis of Christian values]. *Dyrektor shkoly [School Director]*, 1 (24), 4-6 [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (1957). *Vykhovannia voli i kharakteru [Education of will and character]* (P. 2). Boffalo; Miunkhen: Vydvo Spilky ukrainskoi molodi [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (1999). *Vykhovannia voli i kharakteru [Education of will and character]: pidruchnyk dlia pedahohiv*. Kyiv: Shkoliar [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (1954). *Vykhovannia liubovy do Batkivshchyny (natsionalizm y internatsionalizm) [Education of love for the Motherland (nationalism and internationalism)]*. London. Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12319/file.pdf> [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (2000). *Tvory [Writings]* (Vol. 4: Pratsi z pedahohiky). Kyiv: Shkoliar [in Ukrainian].
- Zenkovskiy, V. V. (2004). *Pedahohyka [Pedagogy]*. Klyn: Fond «Khrystyanskaia zhyzn» [in Russian].

PETRENKO L.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

MAIN DIRECTIONS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

The basic ideas of education of spirituality and morality in folk pedagogy and ethno pedagogy are revealed. The views of prominent Ukrainian teachers on the spiritual and moral education of preschool children are analyzed. The influence of Christian traditions on the spiritual and moral development of the individual is clarified. The leading components of spiritual and moral education are highlighted. Forms of work with children in preschool education institutions are covered, directions of spiritual and moral education are determined. The relevance of spiritual and moral education of preschool children is substantiated.

The instability of the spiritual and moral atmosphere in society has caused a particularly acute problem of spiritual values formation and moral priorities in the life of the child. The concepts of sensitivity, mercy, compassion, empathy, conscience, the need to act well should be a key guideline in the implementation of a spiritual life-affirming model of personality. The study found that in folk pedagogy were common areas of spiritual and moral education of children: household, customary, civic education. Spiritual and moral education of preschool children by the legacy of prominent teachers of the first third of the twentieth century was carried out in the following areas: national education; family upbringing; religious education; mental education; aesthetic education). Spiritual and moral education of preschool children at the present stage is a priority for the harmonious development of personality. The upbringing of children is based on a certain system of values such as: universal, national and civic. It is carried out in the following areas: national-patriotic, civic education; family upbringing; labor education; aesthetic education; environmental education.

Key words: *education, spirituality, morality, universal, national values, folk pedagogy, ethno pedagogy*

Стаття надійшла до редакції 2.11.2021 р.